

РОЗДІЛ IV

Спеціальна педагогіка та соціальна робота

УДК 376.112.4

Гудзь Катерина –
Східноєвропейський
національний університет імені
Лесі Українки (м. Луцьк)

Теоретико-методологічні основи впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітньому навчальному закладі

У статті представлено опис проблеми теоретико-методологічної основи впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітньому навчальному закладі. Особливу увагу акцентовано на формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до взаємодії учнів в умовах інклюзивної освіти. Розглянуто та охарактеризовано цінність інклюзивної освіти для суспільства. Визначено проблему інклюзивної освіти в іноземних країнах. Також проаналізовано дослідження вчених щодо основних структурних елементів соціальної компетентності майбутнього викладача початкової школи. Окреслено та коротко охарактеризовано найбільш важливі професійні вміння вчителя початкової ланки, серед яких вміння здійснювати розвиток пізнавальних здібностей у дітей, організувати процес навчання таким чином, щоб його учні навчались осмислювати отриману інформацію, вміли трактувати її, застосовувати в конкретних умовах, а отже, думати, розуміти суть речей, вміти висловити власну думку.

Ключові слова: інклюзивна освіта, майбутній педагог, функція вчителя, молодші школярі, діти з особливими освітніми потребами, виховання особистості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В період розбудови нашої держави, яка прямує за вже встановленими світовими стандартами освітнього процесу, зародилася турбота про дитяче навчання, незалежно від фізичних чи психічних можливостей останніх. Так, в рамках даної тенденції значну роль відіграє інклюзивна (інтегрована) освіта, як інша сторона розуміння виховання індивідуальності, пріоритетний напрямок наукових досліджень та розробок.

Так як процес позитивної інтеграції учнів, з обмеженими можливостями здоров'я, в соціум є тернистим етапом соціалізації, відповідно і проблема навчання таких дітей залишається складною [4].

Особливе місце в сучасній системі інклюзивної освіти займає постать педагога – людини, з серйозним «багажем» знань, котра для якісного виконання своїх професійних функцій, виправдання довіри суспільства щодо виховання молодого покоління, повинна мати якісну фахову підготовку, що залежить й від особистих якостей.

Зрозуміло, якщо існує певна специфіка діяльності, то повинні бути і відповідні їй особливості професійних характеристик, які визначають компетентність викладача. Вказане твердження має особливе відношення до вчителя початкових класів, оскільки останньому крім загальних навиків, потрібно навчитися відчувати дітей та їх проблеми, а в кращому разі розвинути, на рівні інтуїції, емоційну чутливість, від якої і залежатиме успіх передачі знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, О.

Таранченко, В. Тарасун, А. Шевцова, М. Шеремет. Питанню вивчення і впровадження інклюзивної освіти присвячують напрацювання провідні фахівці та педагоги, серед яких варто виділити В. Болдиреву, В. Бондаря, Л. Будяк, Л. Вавіну, І. Дмитрієву, Т. Євтухову, В. Засенка, І. Кузаву, В. Ляшенко, С. Миронову, Ю. Рібцун, Т. Сак, О. Столяренко, А. Шевчука та ін.

Проблематику професійної підготовки майбутніх викладачів досліджували науковці-сучасники (В. П. Андрущенко, С. І. Архангельський, В. І. Бондар, Н. М. Дем'яненко, В. І. Євдокимов, А. І. Кузмінський, О. С. Падалка); педагоги-класики (Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші українські вчені) [2].

Вивченням світового досвіду впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес займались Н. М. Бібік, І. А. Зазюн, О. В. Оварчук, В. М. Теслюк та інші. Питанню розвитку професійної компетентності у системі професійної освіти присвячено ряд наукових праць О. І. Матяш, Г. В. Монастирської, В. В. Садової, А. В. Хуторовського та інших авторів [3].

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розглянути та охарактеризувати цінність інклюзивної освіти для суспільства, визначити готовність педагогічних працівників до роботи із дітьми з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомо, що сучасна практика навчання дітей з особливими потребами всіх категорій призводить до їхньої ізоляції від суспільства, від нормального життя. Усі спеціальні заклади, і дошкільні, і шкільні, є інтернатними. Більшість часу діти перебувають у стінах державних установ, усе роблять за розкладом, під наглядом і керівництвом двох, трьох осіб, педагогів, вихователів. Оточення як правило – такі ж діти з особливими потребами. За такого способу навчання ігнорується один з принципів розвитку: людина навчається, наслідуючи іншу. Хто може краще навчити дитину з особливими потребами гратися іграшками, звертати увагу на суттєві, цікаві речі, осмислювати їх, розмовляти, правильно реагувати на різні явища, та звичайно ж – ті діти, які розвиваються нормально.

Відомо, що в деяких країнах діти з особливими потребами навчаються разом із здоровими дітьми, перебуваючи в одному класі. Але при цьому ними опікуються спеціальні педагоги-вихователі, які присутні тут же у класі. Такі класи мають різні назви: «диференційні», «розвиваючі», просто «спеціальні класи» та «допоміжні класи» і є поширені в багатьох країнах світу. В більшості розвинутих країн поряд з спеціальними класами створюються самостійні спеціальні школи з інтернатами і без них. А саме: в Австралії, Англії, Данії, Люксембурзі, Нідерландах, Франції, Швейцарії, Італії, США, Японії та інших. У Норвегії, Швеції в спеціальних класах займаються діти з не яскраво вираженими особливими потребами, а глибоко відсталі у інтелектуальному розвитку – у спеціальних школах. В Канаді діти з порушенням інтелектуального розвитку навчаються до 13 років в спеціальних класах, а з 13 до 16 років – в спеціальних школах [5].

В більшості країн посилюється тенденція навчати дітей з легкими формами відхилення в масових школах, забезпечуючи їх додатковими індивідуальними заняттями. Така тенденція спостерігається в Скандинавських країнах, США, Німеччині. В деяких випадках це пояснюється не лише намаганням не відривати дітей від звичного для них середовища, але і малою кількістю спеціальних закладів, особливо в сільських місцевостях.

В цілому на сучасному рівні суспільного розвитку наукова думка спрямована на інтеграцію дитини з вадами інтелекту в суспільстві, на створення спрямованих умов для перебування такої дитини в суспільстві. Проте, у Європі на навчальний заклад, якщо в ньому вчиться хоча б одна дитина, яка потребує допомоги, держава виділяє додаткові кошти. В нашій державі освітні заклади не зацікавлені у навчанні дітей з особливими потребами інтегровано, разом з іншими дітьми.

Так, опитування, яке провів Фонд «Відродження» в Україні, підтверджує те, що найбільшими противниками інтегрованого (спільного) навчання дітей з особливими освітніми потребами виступають не діти, а дорослі, а також учителі загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів. Батьки дітей з особливими потребами бояться того, що з їхніх дітей будуть сміятися. Батьків «звичайних» дітей турбує те, що якщо у класі з'явиться «така» дитина, вчитель буде змушений надто багато часу та уваги приділяти їй та не зможе давати знання відповідного рівня для класу. Стурбовані новими обов'язками, які будуть на них покладені, й учителі загальноосвітніх шкіл [1].

Навчанням дітей з особливими потребами в Україні перебуває на стадії розвитку, хоча з кожним роком ситуація дещо покращується. Вживається багато заходів для покращення умов навчання дітей з різними вадами, а також для інтеграції таких дітей в суспільство. Вплив учителя на процес діяльності учня полягає в тому, що він виступає як джерело додаткової інформації, тобто як фактор підтримки і як сила, що скеровує діяльність учня, надає йому необхідну допомогу, зберігши при цьому максимум його самостійності. Майстерність його полягає в тому, щоб організувати та вести процес навчання і водночас «стояти осторонь», залишаючи учневі роль інтелектуального лідера [4].

У функції вчителя входить ретельно підготувати вдома для дитини навчальне завдання (задачу), продумати в деталях хід його вирішення різними групами учнів тощо. Функція учня – на добровільних засадах прийняти запропоновану вчителем задачу як свою і самостійно її вирішувати. У такому випадку обидва учасники навчання і виховання – вчитель і учень – рівноправні, вони – суб'єкти діяльності. Ніхто ні над ким не застосовує владу. Так реалізується ідея рівності. Не кожен учитель має достатній запас любові до дітей, але кожен може побудувати навчання так, щоб дитина почувала себе вільною особистістю і час від часу забувала, що в класі є "наглядач".

Так приходимо до висновку, що психологічну основу педагогіки співробітництва складають суб'єкт-суб'єктні стосунки – співпраця двох суб'єктів. Цей тип взаємин є для навчально-виховного процесу оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за вчителем функцію управління, а з другого, – дає учневі можливість діяти самостійно.

Сказане, звичайно, не означає, що вчитель повинен піддаватися стихії обставин і не впливати на виховний процес. Навпаки, він має це робити як найактивніше. Але не шляхом нав'язування абстрактних вимог і понять, а насамперед через відбір предметів, які наводили б учня на відповідне ставлення до них. Педагог має допомогти вихованцеві в потрібний момент виробити власне судження про предмет, тобто вибрати щодо нього свій знак «+» або «-», водночас забезпечити такі умов, за яких об'єктивний процес самовиховання набув би бажаного спрямування.

Щоб стати педагогом – фахівцем в умовах розвитку сучасного суспільства потрібен великий досвід. Поряд має право на існування і думка, що потрібно мати талант! Все це так, але з цих міркувань виходить, що п'ять років навчання студент мусить або ж чекати, коли по справжньому візьметься за педагогічну діяльність, або ж сподіватися на те, що здібності якимось виручать. Це категорично не припустимо, оскільки саме досвід принесе успіх.

Молодий педагог нерідко виявляє високий рівень професіоналізму, про що свідчать конкурси «Вчитель року». І не лише в таланті тут справа. Педагогічний талант може і не виявитися, якщо вчитель не усвідомлює, задля чого він працює, куди спрямовані його зусилля, тобто не розуміє суті і технології педагогічної діяльності.

Бути фахівцем свої справи – нелегка праця. Саме тому варто не чекати закінчення ВНЗ, а протягом навчання набувати професіоналізму. Потрібна щоденна і наполеглива праця над розвитком своїх здібностей до педагогічної діяльності, формуванням професійної позиції, виховуванням уміння спілкуватися з людьми, у процесі органічної взаємодії розв'язувати завдання навчання та виховання [5].

Тривалий час вважалося, що виховання особистості майбутнього вчителя в процесі його професійного навчання забезпечується засвоєнням системи педагогічних знань. І чим більшою була інформаційна насиченість такого навчання, тим кращою здавалася підготовка вчителя. Але практика засвідчила хибність такого підходу. Реальне шкільне життя ставить у такі ситуації, коли самих теоретичних знань замало, потрібні практичні вміння й навички. Крім того, молодий учитель починає усвідомлювати, що саме він, його особистість, є своєрідним «інструментом» організації взаємодії з учнями. Так виникає не передбачена попереднім досвідом навчання проблема – вивчення і вдосконалення власної психотехніки, мовлення, невербальної поведінки.

Також проаналізувавши дослідження вчених, згаданих вище, варто виділити основні структурні елементи соціальної компетентності майбутнього викладача початкової школи, до яких входять: соціально-особистісна компонента (самоідентичність, щирість); соціально-комунікативна компонента (комунікативні здібності); професійно – методична компонента (ерудиція, здатність до емпатії); етична компонента (педагогічний такт, толерантність) [5].

Виховання і самовиховання – дві сторони формування особистості. Навчити професії вчителя неможливо, але навчитися їй можна. Стане вчитель майстром чи ні, залежить не лише від системи навчання, а насамперед від зусиль тих, хто вчиться. Потрібно усвідомити орієнтири самовдосконалення та шляхи його здійснення. Лише на студентській лаві можливо актуалізувати розвиток професійно значущих здібностей, умінь, особливостей педагогічного мислення. Так виникла ідея професійного навчання майбутнього вчителя, зорієнтованого на його особистісний розвиток.

У роботі з дітьми з особливими освітніми проблемами значення педагогічного керівника зростає. Без допомоги вчителя такі діти часто виявляються неспроможні оволодіти тими знаннями, уміннями, навичками, якими діти без особливих освітніх проблем опановують, як правило, самостійно в процесі накопичення життєвого досвіду. Перед дітьми з особливими освітніми проблемами виникають такі важкі для них завдання, з якими вони самі справитися не можуть, тому необхідна значна педагогічна допомога їх розумової та практичної діяльності в цілях формування у них системи дій, важливих для пізнання навколишнього світу, орієнтування в ньому, виконання практичних трудових завдань, спілкування з людьми.

У повсякденному діловому й неофіційному спілкуванні із своїми вихованцями педагог повинен постійно демонструвати високі зразки моральної, етичної та естетичної культури, організованості, громадянської зрілості. Слід урахувати, що учні з особливими освітніми проблемами, здатні виявити критичне ставлення до особистості педагога, причому найбільш значущим для позитивної або негативної оцінки його в очах дітей є ділові, комунікативні і авторитарні якості.

Щодо педагогічної етики, яка визначає етичні принципи професійної підготовки педагога у взаємостосунках з учнями, їх родичами, колегами по роботі та суспільством в цілому, у загальному вигляді є єдиною для різних педагогічних дисциплін. Проте особливості кожної педагогічної спеціальності визначають неоднакове виявлення загальних принципів у різних дисциплінах.

Узагальнюючи науково-теоретичний дослідницький матеріал вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем підготовки викладацьких кадрів початкової школи в цілому, визначено соціальну компетентність як основу професійної діяльності в освітньому процесі початкової школи, оскільки остання по праву заслуговує статусу першою сприяти соціалізації дітей з особливими потребами.

Зазначене вище дає підстави, зробити висновок про те, що одним із професійних обов'язків педагога є вдосконалення своєї кваліфікації. Це неодмінна умова творчої

діяльності та підвищення педагогічної майстерності, основи для формування якої закладаються під час навчання у вузі.

Подальше ж формування педагога відбувається в процесі самостійної практичної діяльності на основі глибокого оволодіння її науковими основами, новітніми досягненнями передового педагогічного досвіду. Поглиблення і розширення знань у галузі педагогіки та психології, специфічних методик – необхідна умова вдосконалення діяльності педагога, підвищення ефективності навчально-виховної роботи з метою успішного вирішення ключового завдання – здійснення гармонійного розвитку особистості дитини з особливими освітніми проблемами та успішної інтеграції її в суспільство.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Спільне навчання дитини з особливими потребами разом із її однолітками у загальноосвітньому навчальному закладі є своєрідним викликом і спробою пристосуватися до наданих умов. Для учня із певними порушеннями в розвитку інклюзія дає змогу йому, його батькам, оточенню змінити світогляд та загальну думку щодо здібностей та можливих талантів дитини; представляє можливість розвиватися разом із ровесниками. Для учнів із нормативним рівнем розвитку – це позитивний досвід, що виражається вмінням сприймати людину такою, яка вона є, характеризуючи при цьому її знання, досягнення, вміння, порівнюючи їх із власними.

Загальна готовність вчителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти передбачає наявність як професійно важливих особистісних якостей, так і розвиток таких умінь та навичок, як організаторські, гностичні, комунікативні, конструктивні. Готовність вчителя початкової ланки ґрунтується на розвитку в останнього базових професійних умінь: уміння здійснювати розвиток пізнавальних здібностей у дітей, організовувати процес навчання таким чином, щоб учні навчались осмислювати отриману інформацію, могли пояснити її, застосовувати в конкретних умовах, а, отже, думати, розуміти суть речей, вміти висловити власну думку.

Джерела та література:

1. Голова Н. Виховуємо толерантність. Я толерантна особистість / Н. Голова // Завуч. – 2012. – № 21 (495). – С. 29-30.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
3. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія та методика. Монографія / І. Б. Кузава. – Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с.
4. Міжнародний фонд «Відродження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.irf.ua/>.
5. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – К. : «А.С.К.», 2012. – 308 с.
6. Сухомлинський В. О. «Павлиська середня школа». Узагальнення досвіду навчально-виховної діяльності в сільській середній школі / В. О. Сухомлинський. – Москва : «Просвещение», 1969. – 641 с.

References

1. Golova N. Vyhovujemo tolerantnist'. Ja tolerantna osobystist' / N. Golova // Zavuch. – 2012. – № 21 (495). – S. 29-30.
2. Zjazjun I. A. Pedagogichna majsternist': pidruchnyk / I. A. Zjazjun, L. V. Kramushhenko, I. F. Kryvonos ta in.; Za red. I. A. Zjazjuna – K. : Vyshha shk., 1997. – 349 s.

3. Kuzava I. B. Inkljuzyvna osvita doskil'njat, shho potrebujut' korekcii' psyhofizychnogo rozvytku: teorija ta metodyka. Monografija / I. B. Kuzava. – Luc'k, PP Ivanjuk V. P., 2013. – 292 s.
4. Mizhnarodnyj fond «Vidrodzhennja» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.irf.ua/>.
5. Osnovy inkljuzyvnoi' osvity. Navchal'no-metodychnyj posibnyk / za zag. red. Kolupajevoi' A. A. – K. : «A.S.K.», 2012. – 308 s.
6. Suhomlyns'kyj V. O. «Pavl's'ka serednja shkola». Uzagal'nennja dosvidu navchal'no-vyhovnoi' dijal'nosti v sil's'kij serednij shkoli / V. O. Suhomlyns'kyj. – Moskva : «Prosveshhenye», 1969. – 641 s.

Гудзь Екатерина. Теоретико-методологические основы внедрения инклюзивного образования в общеобразовательном учебном заведении. В статье представлено описание проблемы теоретико-методологической основы внедрения инклюзивного образования в общеобразовательном учебном заведении. Особое внимание акцентировано на формирование готовности будущего учителя начальной школы к взаимодействию учащихся в условиях инклюзивного образования. Рассмотрена и охарактеризована ценность инклюзивного образования для общества. Определено проблему инклюзивного образования в зарубежных странах. Также проанализированы исследования ученых в вопросе основных структурных элементах социальной компетентности будущего преподавателя начальной школы. Определены и кратко охарактеризованы наиболее важные профессиональные умения учителя начальной школы, среди которых умение осуществлять развитие познавательных способностей у детей, организовывать процесс обучения таким образом, чтобы его ученики учились осмысливать полученную информацию, умели трактовать ее, применять в конкретных условиях, а, следовательно, думать, понимать суть вещей, уметь выразить свое личное мнение.

Ключевые слова: инклюзивное образование, будущий педагог, функция учителя, младшие школьники, дети с особыми образовательными потребностями, воспитания личности.

Gudz Ekaterina. Theoretical and methodological foundations of installation of inclusive education in secondary school. The article examines the problem of theoretical and methodological foundations of installation of inclusive education in secondary school. We noted that fact the formation of readiness of future teacher of elementary school for interaction with pupils in terms of inclusive education is very important and actual nowadays. The value of inclusive education for society was examined and described in the article. The main problem of inclusive education in foreign countries was detected. Also we analyzed the main scientist's research about major structural elements of social competence of future primary school teacher. The most important professional skills of teachers of primary school were outlined and briefly described. Among them there are: ability to carry out the development of cognitive abilities in children, ability to organize the learning process in such way that the pupils studied to reflect the information, know how to interpret it, use it in concrete conditions and as result know how to think, how understand the essence of things, how be able to express own opinion.

Key words: inclusive education, future teacher, teacher function, junior pupils, children with special educational needs, individual's upbringing.

УДК 376.1:37.034

Галина Кайдалова –
Східноєвропейський
національний університет імені
Лесі Українки (м. Луцьк)

Виховання толерантного ставлення в учнів початкової школи з різним рівнем психофізичного розвитку

У статті розглядається проблема виховання толерантності у молодших школярів з різним рівнем психофізичного розвитку. Окрему увагу акцентовано на тому, що кількість дітей з різними видами захворювань щорічно збільшується, в чому і полягає необхідність інклюзивної освіти, наведено основні причини, що заважають її впровадженню на сучасному етапі. Окреслено та коротко охарактеризовано низку